

Prof. dr Vojin Nikolić

SPORT – REKREACIJA –TURIZAM -PROGRAMSKE I DRUGE OSNOVE ZAJEDNIČKOG DJELOVANJA-

1. UVOD

Danas, kada se savremeni turizam do te mjere integrisao sa sportom i sportom rekreacijom kao programom i sadržajima koji se po slobodnom izboru najvećeg broja turista računaju kao aktivnosti od izuzetnog i prioritarnog značaja, potrebno je sve više intenzivirati aktivnosti i u pravcu šireg i validnijeg osmišljavanja programskih i drugih osnova zajedničkog djelovanja.

Potrebe čovjeka za turizmom zavisne su, pored ostalog, od materijalne baze, ukupnog standarda i mogućnosti, nivoa opšte kulture, te stepena obrazovanja i drugih faktora. U objektivne potrebe u okviru turizma turist – gost računa i na ponude sporta i sportske rekreacije. Ali, samo postojanje potrebe nije i garancija da će se turisti adekvatno angažovati na te vrste djelatnosti za vrijeme odmora, a i inače. Zato ih je nužno pretvarati u svjesna opredjeljenja, dakle u objektivne potrebe. Težnja za kretnim aktivnostima, posebno kod mladih ali sve više i kod jednog broja odraslih, više se ispoljava kao želja koju tek treba zadovoljiti, odnosno ukupnim nastojanjima preformirati u interes, koji utiče na formiranje novih potreba (»Što je danas interesantno, sutra je već potrebno«), čime se u suštini utvrđuje i motivisanost. Jer, želja za popravljanjem postojećeg stanja proizvod je motivacije a danas, posebno na početku novog stoljeća one su za turizam vrlo izrazite. Otuda u dobrim okolnostima, kojih je u savremenom svijetu sve više, zadovoljavanje potreba i ove vrste čini čovjeka srećnijim i zadovoljnijim.

Predviđa se da će realizacijom brojnih i raznovrsnih programa selektivnih ponuda sportsko-rekreativnih aktivnosti u turističkim destinacijama imati uticaj na povoljno održanje i poboljšanje stanja zdravlja ljudi, posebno njihovih funkcionalnih, motoričkih pa i psiholoških sposobnosti, na subjektivno doživljavanje pojedinih tretmana kao i na druge karakterističnosti. Dakle, kao sistem sportskog, terapijskog, profilaktičkog, rekreativno aktivno- kretnog, ili na drugi način pozitivnog djelovanja, uz uslov poštovanja i pridržavanja stručno-naučnih normi određene primjene pojedinih programa ponuda. Otuda se dosta često naša određenja o vrijednosti pojedinih ili ukupnih turističkih usluga i

ponuda, više temelje na bazi ekonomskih pokazatelja i tržišnih aspekata što se u ekonomskom smislu mora i treba činiti i sagledavati. Ali, manje se usmjeravamo ka činjenicama, koliko su pojedine ponude bile uvažavane i opredjeljujuće za turiste sa gledišta njihovog djelovanja na humanizovanje ličnosti što se mora daljom praksom sve više prevazilaziti.

Ovo i zbog činjenice da skoro sve ugostiteljsko-turističke organizacije vode u osnovi akciju na ponudu ciljem ekonomskih vrijednosti i polaze od sigurnosti i zaštite uloženog kapitala, godišnjih prihoda od tih vrijednosti kao i njihovog razvoja. Pri tome se često zaboravljaju da u tom koncipiranju ne mogu ići od premise – da će prodati ono što proizvode, već samo ono što potrošač želi. Zato se ponuda mora prilagođavati potrošnji koju treba zasnivati na željama, potrebama i iskazanim interesima turističke klijentele.

Raznovrsnost i složenost ljudskih potreba, naročito izraženih u današnjim uslovima naučno-tehnološke revolucije, prate brojni oblici savremenog življenja, među kojima se izrazito ističe turizam. Taj fenomen savremenog svijeta svojim sve raznovrsnijim i brojnijim oblicima selektivnih ponuda okuplja impozantnu populaciju svih socio-uzrasnih kategorija, oba pola.

Željena realizacija boljeg i kvalitetnijeg ukupnog turističkog prometa sve se više uslovljava suptilnijim analizama ekonomskih i drugih funkcija turizma. Polazeći od toga da savremeni turizam uz čisto ekonomsku funkciju u opštem privrednom razvoju ima i svoje brojne druge funkcije, zdravstvenu, obrazovno-kulturnu, sportsku, sportsko-rekreativnu, zabavnu, socijalnu i druge, to se njegova polifunkcionalnost kao jedna od osnovnih karakteristika mora sagledavati u njihovoj međusobnoj povezanosti. Sve te funkcije savremenog turizma često su, ali dosta ranije, proglašavane za »neekonomske«. Danas ih jake turističke organizacije a time i vrsni ekonomski i turistički stručnjaci sagledavaju u naužjoj komplementarnosti. Posebno se sada u opšte ekonomskim nedaćama nastoji da se na već postojećoj materijalnoj bazi, uz manje investicione zahvate nadomjesti propušteno i tako ostvare što bolji ekonomski efekti. Otuda se u jedinstvenom pokretu fizičke kulture, posebno područja sporta i sportske rekreacije javljaju kao nerazdvojni dio turizma. Nekada se smatralo da sport i sportska rekreacija u turizmu treba da posluže više kao sredstvo za obezbjeđivanje i proširivanje samo komfora gostiju, da su prihodi koji se ovom vrstom ponude ostvaruju mali i simbolični pa su analogno tome i sva ulaganja i proširenja materijalne osnove ove vrste smatrana nerentabilnim investicijama. Danas i kod nas, a drugdje i mnogo prije, shvatanja su se mijenjala uporedo sa najsavremenijim zahtjevima tržišta. Turizam, sportska rekreacija i sport su shvaćeni kao neodvojive socijalne pojave ovog vijeka pa se kao takve uzajamno i tretiraju.

Bogatstvo i raznovrsnost selektivne turističke ponude podrazumijeva sport i sportsku rekreaciju kao jedan od značajnijih preduslova za optimalnije korišćenje turističkih potencijala, što turizmu u cjelini i donosi željene ekonomske efekte, bilo na direktan ili indirektan način.

2. ULOGA SPORTA I SPORTSKE REKEACIJE U TURIZMU

U turizmu se sport i sportska rekreacija danas sagledavaju i vrednuju sa više aspekata:

- sa gledišta njihovog značaja koji se odnose na efekte oporavka organizma čovjeka što predstavlja značajan faktor u očuvanju zdravlja i radnih sposobnosti ljudi,

- sa gledišta koliko oni pružaju doprinos i u kakvoj su funkciji održavanja psihofizičkog stanja ljudi, zdravstvene rehabilitacije, animacije i slobodnog vremena, kurativno-estetskoj i drugim funkcijama,

- sa ekonomske tačke gledišta indirektno je i usko povezana sa produktivnošću radnih ljudi u širem smislu, a direktno i materijalnim koristima koje se ostvaruju u turističkoj privredi jer su sportska rekreacija i sport stupili na poprište tržišta i tržišnih odnosa, znači u sferu ekonomike kao generatori velikih ekonomskih vrijednosti,

- u osavremenjavanju vrsta savremenih selektivnih programa u turizmu, pri čemu ovo područje ima nezamjenljivu ulogu sa bogatstvom svojih brojnih sportskih i sportsko-rekreativnih aktivnosti i sadržaja,

- u raznovrsnosti programa, aktivnosti i sadržaja u okviru zajedničkih boravaka čime se vrši uticaj na zbližavanje ljudi, naroda i narodnosti, na njihovu socijalni prilagodljivost, i dr.

U cjelini, može se istaći da osim zadovoljavanja neposrednih učesnika u turizmu s obzirom na sadržaje boravaka, sport i sportska rekreacija imaju veliku ekonomsku vrijednost za turističku privredu.

3. OSNOVE ZA PROGRAMIRANJE PONUDA I POVEZANOSTI SPORTA, SPORTSKE REKREACIJE I TURIZMA

Kada se u svijetu pominju osnovne karakteristike određenog regiona za potrebe sporta i sportske rekreacije onda se, prije svega polazi od faktora raznovrsnosti prirode i položaja njenih određenih resursa, bogatstva flore i faune u okviru nje, visinskih raznolikosti i atraktivnih lokacija, bogatstva vodenih površina (mirnih i tekućih), moguće upotrebnih prostora i njegovih geografskih i drugih karakteristika; saobraćajnih veza, prirodnih ljepota i ambi-

jentalnih potencijala u cjelini, pa i istorijskih i drugih znamenitosti koje bliža okolina ima.

Opštepoznata su prirodna bogatstva kojim obiluje Crna Gora. Svojim južnim, sjevernim i centralnim regionom, posebno njihovom blizinom, a u okviru njih bogatstvima mora, jezera, rijeka, planina i drugih prirodnih ljepota čini idealnu cjelinu i daje značajne karakteristike i specifičnosti ovog regiona da se skoro svi sadržaji sportsko-rekreativnih i sportskih aktivnosti mogu dobro planirati i programirati, graditi i na opšte zadovoljstvo turističkih gostiju i domicilnog sanovništva u te svrhe i koristiti. Dakle, postoje skoro idealni uslovi a i mogućnosti za sinhronizovan i potpuno funkcionalno struktuiran razvoj svih djelatnosti od značaja za turizam. Svemu tome daje ogroman doprinos što je struktura turističke ponude tako koncipirana da omogućava zadovoljavanje interesa turista u već izgrađenim smještajnim kapacitetima (preko sto pedeset hiljada ležaja), od onih u dobro opremljenim i modernim hotelima pa do smještaja u motelima, odmaralištima, naseljima, kampovima, pansionima i drugim privatnim prostorima.

Otuda je potreba i obaveza da se u cilju osavremenjavanja ponuda ove vrste, one šire razmatraju, adekvatno valorizuju i sve više dovode u sklad sa svrhom koju imaju, pri čemu se moraju obezbjeđivati pravovremene programske, prostorno-materijalne, kadrovske organizacione i ekonomske osnove, što je do sada malo rađeno u okviru brojnih objekata ove vrste kod nas.

Sa gledišta bogatstava prirodnih resursa što uglavnom karakteriše sve regione naše Republike, u okviru koje se na relativno malom prostoru nalaze sve destinacije. Od urbanih sredina, primorske, planinske a dijelom i kupališno-termalne, ukazuje na neminovnu potrebu sinhronizovanog djelovanja svih zainteresovanih a posebno turističko-hotelskih, banjsko-klimatskih i zdravstvenih, te organizacija za sport i sportsku rekreaciju.

Fenomeni sporta i sportske rekreacije u turizmu uspostavljaju danas daleko čvršće međusobne veze nego što je to bio slučaj ranije.

Danas se savremeni sport i sportska rekreacija karakterišu kao: (1) **nastavni**, koji je sastavni dio obrazovanja /«sportski kampovi», «učionice u prirodi», «sportske škole», različite vrste seminara, obuke i izučavanja prirode, razne vrste »terenske« nastave/, što je već postala praksa obrazovno-vaspitnog sistema; (2) **takmičarski**, koji već značajno koristi ugostiteljsko-turističke centre u svim destinacijama, posebno za pripreme ekipa skoro svih sportova i sportskih disciplina; (3) **rekreacijski**, koji ima osnovni cilj zadovoljavanje potreba i interesa ljudi svih socio-uzrasnih kategorija za k r e t a n j e m, dakle potrebu za igrom, zabavom, razonodom, aktivnim odmorom; ali i susretanjima, smotrama, festivalima i drugim oblicima nadmetanja i manifestacija; (4) **ki-**

neziterapijski, koji ima za cilj da tjelesnim vježbama djeluje na ozdravljenje i/ili pospješene procesa rehabilitacije.

Novi oblici sporta i sportske rekreacije a u povezanosti sa turizmom su dosta brojni. Ilustracije radi, navešću samo neke od njih:

- sport i sportska rekreacija su pokretači na putovanja, a motivi su viševrni: učestvovanje i organizovanje brojnih sportskih priredbi (igara, smotri, festivala, raznovrsnih vrsta nadmetanja, organizovanje domaćih i šire svjetskih prvjenstava, takmičenja i susretanja; odnosno organizacija brojnih vrsta sportskih manifestacija);

- učestvovanje u sportskim i/ili sportsko-rekreativnim aktivnostima, povodom turističkog odlaska iz svog mjesta stanovanja u drugim turističkim destinacijama, ciljem traženja drugačijih uslova koje pojedinac ili grupe ljudi nemaju u svome mjestu življenja (sportovi i aktivnosti na vodi, sportovi i aktivnosti na snijegu i ledu, tenis, golf, neke druge specifične igre, aktivnosti i sadržaji), i dr.;

- sport i sportska rekreacija kao faktor razonode turista, kao sredstvo aktivnog odmora pri čemu se turisti, poslenici sporta i sportske rekreacije a sve više i drugi građani, uključuju u raznovrsne procese ponuda vježbanja – k r e t a n j a, odnosno i kao sredstvo razonode – posmatranjem

- raznovrsnih sportskih i sportsko-rekreativnih priredbi i drugih manifestacija, dakle, pasivno- gledališnog karaktera, što je takođe značajno (19).

Sport i sportska rekreacija sve više dominiraju kao glavni motiv za većim ličnim/individualnim učestvovanjem u sve intenzivnijim i raznovrsnijim turističkim ponudama (»Vrela zima u brdima«, biciklistički, motoriciklistički i automobilistički reliji na cestama i u prirodnim uslovima; atraktivna takmičenja; viševrsne klasične ali i atraktivne discipline na snijegu, vodi – rijekama i moru, kao i brojno druge vrste različitih sportskih i sportsko-rekreativnih manifestacija).

Dosadašnje analize slobodnog vremena vršene u svijetu, kao i kod nas (16) ukazuju da turisti zadovoljenja potreba i interesa traže u sportu i sportskoj rekreaciji. Moderni sportski i sporsko-reakreativni centri, skoro podjednako u primorskim, planinskim kao i kontinentalnim regionima, svakim danom i sve više moraju inovirati i osavremenjavati svoje ponude, ako žele veću produktivnost, ako žele da prošire i povećaju posjete turista, eko žele da produže sezonu/e, odnosno rade u toku predsezonskih i postsezonskih perioda. Jer, danas se pojam – **turizam**, identifikuje sa pojmovima **sport – sportska rekreacija**, odnosno **sport – sportska rekreacija** - sa pojmom **turizam**. Sportske aktivnosti i sportsko-rekreativni sadržaji postaju danas sastavni i prvorazredni dio turističkih usluga.

Istina, »bez postojanja **slobodnog vremena**, cjelokupnog vremena izvan obaveznog rada (G. Friedman), jednostavna je istina, turizma kao pojave ne bi bilo« (24).

Isto tako, brojnim se istraživanjima došlo do zaključka da ulogu sporta i sportske rekreacije treba tražiti u nekim osnovnim faktorima koji dovode do pojave sportskih i/ili sportsko-rekreativnih aktivnosti u turizmu. Među njima se smatra da su i osnovni: (1) povećanje sportsko-rekreativnih potreba, koje nastaju kao posljedica savremenijeg načina života i rada ljudi, (2) povećanja njihovog fonda slobodnog vremena – vremena izvan rada, kao i (3) povećanja dohotka stanovništva (zbog čega je dijelom posljednjih godina izostao veći priliv domaćih a dijelom i stranih turista).

Iz ovoga bi se i dalo zaključiti da je »rekreacija kroz sport, a posebno kroz sportski turizam (naglašava Guardia) potreba savremenog čovjeka, a naš zadatak ne smije biti da ga približimo većini ljudi samo jednom gosišnje, nego da ga trajno omogućavamo« (19).

4. ANALITIČKO MODELIRANJE U PROSTORNOM PLANIRANJU

Već izgrađeni ugostiteljsko-turistički kapaciteti kao i njihova potrebna onovna fizička i komunalna infrastruktura u skoro svim regionima Crne Gore (južni – primorski, srednji i sjeverni – kontinentalni) predstavlja solidnu osnovu da se može izvršiti prostorno planiranje, posebno sa gledišta daljeg uspješnijeg razvoja sporta i sportske rekreacije uopšte, odnosno inkorporiraju njihove ponude u okviru turizma i cjelini.

Izradom regionalnog Prostornog plana »Južni Jadran« još prije tridesetak godina započelo se u Crnoj Gori sa modernim prostornim planiranjem, kojim je trebalo da se na pravi način osmisli uređenje jadranske obale i njenog zaleđa. Međutim, brojne su okolnosti uticale na njegovo provođenje, bilo objektivne i/ili subjektivne prirode, a stručnjaci su se ipak složili da dosadašnji Plan nije imao željeni uticaj na razvojne tokove kod nas, bar ne u mjeri u kojoj je trebao biti.

I Prostorni plan iz 1987.godine je promijenjen pa je na osnovu odluke Skupštine Republike Crne Gore iz 2001.godine, Vlada naše Republike utvrdila Plan do 2020.godine, kojim će se sva svojevremeno dobro urađena bazna istraživanja iskoristiti i inkorporirati u ovaj novi te na taj način obezbijedi uslove da se prirodni resursi bolje očuvaju a što je od posebnog značaja za zone sporta i sportske rekreacije, time i turizma u širem smislu riječi. Ipak, za očekivati je da će angažovani naši vrsni eksperti i uz pomoć stručnjaka sa širih prostora kao

i UN, dati puni doprinos savremenoj izradi Prostornog Plana što posebno i obavezuje jer je Crna Gora i ekološka država.

Nadati se da će u okviru Plana i njegove primjene do 2020. godine sport, sportska rekreacija i turizam, kao sociološki fenomeni XXI vijeka doživjeti značajnu ekspanziju.

Ovo kraće podsjećanje oko strateškog dokumenta – Prostornog Plana naše Republike Crne Gore i drugih pratećih planova koji su od posebnog značaja za turizam – sport – sportsku rekreaciju, a kojim se pored ostalog:

- utvrđuje politika korišćenja zemljišta i razvoj funkcija i djelatnosti, te
- utvrđuju osnove zaštite prirodne baštine, kao i način, faze i dinamiku realizacije,

ima i poseban značaj i sa gledišta daljih izrada Prostornih planova, odnosno planova (GUP, DUP, urbanističkih projekata, lokalnih studija lokacije i sl.).

Autori i dosadašnjih rješenja unutar »Planiranja i uređenja prostora« Republike imali su elemente za realizaciju ovih zakonskih obaveza pa su se dešavale i manjkavosti. Najprije u propisivanju i prihvatanju standarda i normativa pa planiranje mreže objekata fizičke kulture, a zatim posebno u utvrđivanju i određivanju njihovih zona i lokacija, kako u okviru primorskog, planinskog, kao i centralnog dijela Republike pri gradnji objekata i sportskih površina.

Dugo se vremena u fizičkoj kulturi kod nas pa i šire, održavao tradicionalni sistem planiranja na principu apriornog određivanja veličina prostora – po stanovniku. Danas je u svijetu, a nadati se da će to novim Planiranjem i uređivanjem prostora biti i kod nas, da se ono zasniva na multivarijantnom rangiranju socioloških, prostornih, vremenskih i ekonomskih varijabli, koje treba da odražavaju i sadašnje ali i perspektivne potrebe. Ovo i zbog činjenice jer sport i sportska rekreacija inkorporirani sa turizmom podrazumijevaju savremeniji pristup i intenzivnije uključivanje naše države i u evro-atlanske integracije, kao i obaveze koje smo preuzeli ratifikacijom brojnih međunarodnih konvencija, a i potpisivanjem nekoliko važnih master planova za pojedine oblasti. Sve to, ali samo u zajedništvu, čini sport – rekreaciju – turizam savremenijim, iako su se ti odnosi nekada bitno razlikovali. Danas, sagledavajući nagli razvoj turizma, javio se i drugi fenomen »sport«, koji takođe doživljava naglu ali izuzetno značajnu ekspanziju. Turizam, sport, zajedno sa sportskom rekreacijom zatvaraju taj »trojni krug« selektivne, savremene ponude, čime se omogućava da se već poznati i usvojeni sadržaji ukupne ponude, sportske potrebe i rasonode priređuju i provode u sklopu turističkih putovanja i boravaka, kada čovjek raspolaze najvećim fondom »slobodnog vremena« izvan rada.

Isto tako, dalji postupci u okviru izrade cjelovitih programa selektivne ponude ove vrste, podrazumijevaju kompleksan naučni pristup u koncipiranju operativnog, programskog, organizacionog, kadrovskog, informativno-propagandnog i drugog obezbjeđenja njihove realizacije, kao i cjelokupne ekonomske valorizacije. Sve je ovo dobro poznato nastavno-naučnim institucijama koje se bave ovom vrstom programiranja, a posebno stručno-naučnim kreatorima koji ih oblikuju i transponuju praksi, što ovim razmatranjem i ovom prilikom nemam namjeru razmatrati.

5. ZAKLJUČAK

Sve dinamičniji razvoj turizma u svijetu i kod nas u osnovi kao privredne djelatnosti, ali i sa širokom lepezom društvenih funkcija koje ostvaruje, predstavlja danas svojevrsnu društveno-ekonomsku kategoriju od značaja za zdravlje, kulturu, povezanost među ljudima, odmor i razonodu sa svim elementima humanističkih vrijednosti.

Njegov intenzivan razvoj i vrlo ambiciozne planove neće biti moguće uspješno pratiti, posebno u današnjoj svjetskoj vrlo jakoj konkurenciji, bez svestrano ulaganih napora na iskorišćavanju svih relevantnih osnova, potpunije valorizacije prirodnih resursa, optimalnijeg korišćenja svih turističkih kapaciteta, pri čemu su programi selektivne turističke ponude, njihova raznovrsnost i komplementarnost sve više od prvorazrednog značaja.

Savremeni turizam u okviru širokog dijapazona ponuda selektivnih programa podrazumijeva cjelovit im stručno-naučni pristup i imperativno postavlja zadatak da se i sportske i sportsko-rekreativne aktivnosti i sadržaji koji sve više spadaju i u primarne, nude i na adekvatan način, stručno i operativno razrađuju i provode.

Otuda se nameće potreba da se u traženju relevantnih osnova savremenih ponuda sporta i sportske rekreacije u turizmu obezbijedi temeljna, stručno-organizovana i na naučnoj osnovi zasnovana razrada svakog centra i/ili objekta ugostiteljsko-turističke privrede u okviru svih destinacija sa gledišta cjelokupne programske, materijalno-prostorne, kadrovske i organizacione prirode pri čemu se mora polaziti i od ukupnih ekonomskih vrijednosti ponuda ove vrste.

6. LITERATURA, IZVORI I DOKUMENTACIJA

1. ANTUNAC, I.: **Turizam i ekonomska teorija**, Institut za istraživanje turizma, Zagreb, 1985.

2. BLAGAJAC, M.: **Programirani aktivni odmor**, »Metem«, Sopot, Novi sad, 1992. (str.:135).

3. BLAGAJAC, M., RELAC, M., NIKOLIĆ, V.: **Sportska rekreacija – priručnik za kadrove**, NIPU »Partizan«, Beograd, 1978., (str.:125).

4. BLAGAJAC, M. i saradnici, **CRR »Termal«, Vrdnik, FFK i IFK**, Novi Sad, 1979., (str.:128).

5. - 8. NIKOLIĆ, V. i saradnici: **Programske osnove mreže objekata fizičke kulture na području mjesnih zajednica Herceg Novog i Igala**, Nastavnički fakultet Nikšić, **Programske, prostorno-materijalne, kadrovske i ekonomske osnove**, Nikšić, 1981., (str.:58); **Hotel »Tamaris« UTRO Boka**, Herceg Novi, NF Nikšić, 1981., (str.:68); **Hotel »Bečićka plaža« OOUR u Bečićima**, NF Nikšić, 1981.,(str.:128+8); **Hotel »Rivijera« UTRO Boka**, NF Nikšić, 1981/82.,(str.:44).

9.–18. NIKOLIĆ, V.: **-Društveno usmjeravanje sportske rekreacije u turizmu**, Fizička kultura-časopis za stručna i društvena pitanja, Titograd, 1/1986: 71 – 75.

-Potrebe za intenzivnijim razvojem sportske rekreacije u turizmu Crne Gore, Fizička kultura, Titograd, 1/1987: 75 - 83.

-Uslovi i mogućnosti razvoja sportsko-rekreativnog turizma u SR Crnoj Gori, u okviru studije UGOSTITELJSKO-TURISTIČKA PRIVREDA CRNE GORE, Institut za pomorstvo, Kotor, 1987., (str.:13).

-Potrebe za društvenim usmjeravanjem sportske rekreacije u turizmu, Fizička kultura, Titograd, 1/1987, (str.: 14).

-Programske i druge relevantne osnove ponuda sportske rekreacije u turizmu, III Kongres pedagoga fizičke kulture YU - Zbornik radova, Novi Sad, 1987., (str.:11).

-Sportska rekreacija i sport kao savremena turistička ponuda – u Zborniku-u radova OBRAZOVANJE KADROVA U POMORSTVU I TURIZMU SA ASPEKTA TEHNOLOŠKOG RAZVOJA, Kotor, 1988., (str.: 11).

-Selektivne ponude sportske rekreacije i sporta u turizmu, Fizička kultura, Titograd, 3/1989, (str.: 8).

-Praćenje stavova i interesa o sadržajima programa ponude sportske rekreacije u turističkim destinacijama Crne Gore, III Međunarodna konferencija – Komitet za sport i slobodno vrijeme ICSSPE – UNESCO Zbornik radova, Rovinj, 1989, (str.:18+1+3).

-Materijalno-kadrovske osnove sporta i rekreacije u turizmu, Fizička kultura, Podgorica, 1/1992, (str.:51 – 57).

-Obrazovanje kadrova za fizičko vaspitanje, sport, sportsku rekreaciju u Crnoj Gori, Fizička kultura, Podgorica, 1/1998, (str.:41 – 53).

19. RELAC, M., BARTOLUCI, M.: **Turizam i sportska rekreacija – Organizacija i ekonomika sportsko-rekreativnih sadržaja u turizmu**, Informator, Zagreb, 1987., (str.: 150).

20. RELAC, M.: **Ekonomske i zdravstveno-preventivne vrijednosti sportske rekreacije u turizmu**, Fizička kultura, Titograd, 2/1982, (str.:53 – 63).

21. RELAC, M.: **Sportska rekreacija u turizmu**, NIPP, Sportska tribina, Zagreb, 1979., (str.:192).

22. **Republičko Savjetovanje stručnjaka za sportsku rekreaciju Crne Gore**, Zbornik radova, »Partizan« Crne Gore, Bečići, 1986., (str.: 56+18 – Zaključci).

23. **Simpozijum: »Ekonomske vrijednosti sportske rekreacije u turizmu« - Zbornik radova**, Zagreb – Poreč, 15 – 19.XI 1972.

24. USKOKOVIĆ, B.: **Marketing – menadžment u turizmu Crne Gore**, Ekonomski fakultet, Institut za društveno-ekonomska istraživanja, Podgorica, 2000., (str.:250).

25. **HUMANISTIČKE VRIJEDNOSTI TURIZMA** – Zbornik radova, I Jugoslovensko savjetovanje – znanstveni skup, Pedagoška akademija, Zadar, prosinca 1977., (str.: 376).

Vojin Nikolić, Phd
MSA

SPORT – RECREATION – TOURISM -THE PROGRAM AND OTHER MEANS OF COLLECTIVE ACTION-

SUMMARY

Over the past decade, tourism has become so closely integrated with sports and recreation as they represent an integral part of the overall tourist activity. Thus, the sport activity and recreation should be taken as priorities, and much should be done to further develop this field of tourism.

The Global tourist market today includes approximately 300 million people, and it generates revenues that go past the 100 million dollars mark, a year. The universal tourist body is estimated to soon grow to close to half a billion people. As such, it represents an enormous earning potential for Montenegrin tourism, having in mind its attractive nature and abundant resources. This calls for all the subjects of Montenegrin tourism industry to modernize its tourist offer on all levels, to suit demands of the modern market. The modernization process should include programs that involve sports and recreation.

In order to improve and modernize the conditions for sports and recreational activities, it is critical and almost binding to invest in construction of athletic centres (gyms, courts, etc.) that would offer a wide range of activities. This should be the case in all the regions of the country; and activities should therefore be adjusted to specific environments and needs of each region.

Along with the modernization of the tourist offer (when it comes to athletic and recreational activities), goes the quality and level of service. A professional service requires certified staff, with a variety of educational backgrounds that are trained and equipped to assist with all the needs that the modernization process should require (from planning to maintenance), and also enrich the tourist offer.